BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER VERHOUDING VAN HET TJAM TOT DE TALEN VAN INDONESIE,

DOOR

G. K. NIEMANN.

Reeds eenige jaren geleden is door verschillende schrijvers, zooals Keane, Yule ¹ en anderen op de overeenkomst in taal en gebruiken van verscheidene naties of stammen van Achter-Indië met de bevolking van den Indischen Archipel gewezen. Latere onderzoekingen hebben het vermoeden dat Achter-Indië als het stamland der Mal. Polynesische bewoners van den Archipel is te beschouwen, meer en meer waarschijnlijk gemaakt. Het is gebleken dat een aantal Maleische koloniën en enkele met Indonesiers verwante stammen dit gedeelte van Azië bewonen en onder de laatsten treden de Tjams, wat hunne taal betreft, op den voorgrond ². Met de overeenkomst in ethnographische bijzonderheden zullen wij ons hier niet, of ten minste niet anders dan enkele malen terloops bezig houden; met betrekking tot de Tjams valt daarover op het oogenblik ook nog niet veel te vermelden; maar op hunne taal wenschen wij hier bepaaldelijk de aandacht te vestigen. Ofschoon nog verre van voldoende bekend, is er toch reeds zooveel licht op geworpen dat men haar, met Kuhn en Kern, ³ met het volste recht eene Mal. Polynesische kan noemen.

¹ A. H. Keane Monograph on the relations of the Indo-Chin. and interoceanic races and languages (Journal of the Anthropol. Inst. Febr. 1880 Col. Yule Notes on analogies of manners between the Indo-Chin. races and the races of the Ind. Archip. Ibid. Vol. IX, 1880, blz. 290.)

² Reeds in Bastian's Reise durch Kambodia nach Cochinchina. Jena 1868 vindt men dienaangaande eenige mededeelingen en voorts in zijne Geographische und Ethnologische Bilder. Jena 1873, blz. 111 vgg.

³ E. Kuhn Beiträge zur Sprachenkunde Hinterindiens in Sitzungsber. der philos. philol. hist. Klasse der K. bayer. Akad. der Wissensch. 1889, Heft II, blz. 189. H. Kern. Taalkundige gegevens ter bepaling v. h. stamland der Mal. Polyn. volken in Verslagen en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch. afd. Letterk. 3e Reeks, Deel VI, blz. 270.

Wij willen hier op een aantal analogiën van grammatischen en lexicographischen aard met verschillende talen van den Indischen Archipel wijzen. Alvorens echter daarover in bijzonderheden te treden moeten wij iets zeggen over de voornaamste bronnen voor onze kennis van die taal. Daargelaten eenige kleine woordenlijsten en enkele korte mededeelingen van ouderen datum, alsmede het weinige dat men daarover vindt bij Moura. *Le royaume du Cambodge*, Paris 1883, I blz. 407 vgg., bepalen zij zich tot de *Grammaire de la langue chame* par Et. Aymonier in het tijdschrift *Excursions et reconnaissances*. XIV, Saigon 1889, blz. 1 vgg., en de *Contes tjames* par A. Landes. Saigon 1886. Laatstgenoemd werk bevat den tekst van een aantal vertellingen, de transcriptie van eene van deze en voorts een vrij uitgebreid glossarium. Van de zooeven genoemde *Contes tjames* en van nog enkele onuitgegevene heeft Landes eene vertaling gegeven in hetzelfde tijdschrift ¹. Aan zijne *Grammaire* heeft A. ook een korten tekst toegevoegd, namelijk eene „*Chronique royale*“, met transcriptie, vertaling en glossarium. De spraakkunst zelve telt 77 bladzijden en is eene uitbreiding van eene studie over de taal, die A. vroeger heeft uitgegeven ².

Oudtijds bewoonden de Tjams de noordelijke provincie van Kambodja en geheel Fransch Cochinchina en nog vroeger omvatte hun rijk geheel Cochinchina ³. Door invallen der Khmer's (de tegenwoordige bewoners van Kambodja) en der Annamiten is hun rijk vernietigd, zijn zij uit hunne woonplaatsen verdrongen en is hun aantal zoozeer geslonken dat thans nog slechts een gering overschot van hen bestaat. Twee voorname groepen zijn nu van hen bekend, namelijk: 1. de Tjams in Kambodja, die daar te midden van de Khmer's leven en allen Mohammedanen zijn, welke beide omstandigheden ook merkbaar zijn aan hunne taal. 2. De Tjams van het Annamitisch gewest Binh Thuân, die voornamelijk de twee valleien van Phanrang en Phanri bewonen en wier taal niet vrij

¹ Deel XIII, 1887, blz. 51.

² Onze o e klank is overal in dit opstel in vreemde woorden weergegeven door u. De œ, die hier en daar in woorden van het Tjam voorkomt, heeft ongeveer den klank van de Fransche eu, b.v. in *heureux*.

³ Volgens A. Bergaigne (*Journal Asiat.* Janvier 1888) heetten hun rijk en zijne hoofdplaats „Campā (Tchompā), welke naam volgens hem waarschijnlijk ontleend is aan eene gelijknamige landstreek in Voor-Indië, omstreeks „Bhagalpur“. Vgl. Yule, *Champa* (Geogr. Magaz. March. 1877, blz. 66 vg.) en Moura *Le royaume du Cambodge* I, blz. 465. Bij ons wordt de naam gewoonlijk Tjampa geschreven. Het is overbekend dat oudtijds betrekkingen bestonden tusschen dit rijk en Java.

is van Annamitischen invloed, daar zij geheel door Annamiten zijn omgeven. Zoo zijn er twee dialecten van het Tjam ontstaan, te weten dat van Kambodja en dat van Annam, die in schrift, uitspraak en woorden in zekere mate van elkander verschillen, doch in grammaticaal opzicht slechts uiterst weinig.¹ A. heeft voor zijne *Grammaire* het dialect van Binh Thuân tot grondslag genomen en in dit dialect zijn ook de door L. uitgegevene vertellingen geschreven, waaraan A. de meeste voorbeelden tot opheldering ontleent.

Het letterschrift der Tjams is, evenals dat der Khmers, van oud-Indischen oorsprong. De overeenkomst van het schrift van eenige oude opschriften van Kambodja met oud-Javaansch schrift is reeds voorlang door Kern aangetoond.² Het alfabet der Tjams van B.Th. bestaat volgens A. en L., uit de volgende consonanten: ka, kha, ga, gha, ngœ, tja, thja, dja, djha, njœ, ta, tha, da, dha, noe, pa, pha, ba, bha, mœ, ya, ra, la, va of eer wa, sha, tha, ha, da, ba, za. Alleen bij de Tjams van Kambodja is eene alphabetische volgorde der letters bekend, waarvan gezegd wordt dat zij van de hierboven gegevene afwijkt, doch overigens niets naders wordt medegedeeld. Het blijkt dat de consonanten, evenals in de Sanskritsche en Indonesische alphabetten, een inhaerenten *a* klank hebben, waarop slechts de nasalen eene uitzondering maken; de *œ* van deze is, volgens A., bijna gelijk in uitspraak aan de *eu* in het Fransche *heureux*. De eerste zoowel als de tweede *tha* (*ṭha*) worden in B. Th. in sommige woorden uitgesproken als geaspireerde tand-letter, in andere als sisletter, waarbij A. de uitspraak der *th* in het Eng. „*thing*” vergelijkt. De klank van onze *s* is slechts in Kambodja bekend, in B. Th. zegt men daarvoor *sh* (naar Engelsche uitspraak).³ De door L. en A. als *za* getranscribeerde letter heeft eene eigenaardige uitspraak en A. kan die niet duidelijk aangeven. Ook zijn er teekens in gebruik, die door A. met de Sanskritsche

¹ Vgl. Aymonier l. c. blz. 38. De namen van Aymonier en Landes duid ik in dit opstel in het vervolg aan door A. en L. en Binh Thuân voortaan door B.Th.

² In de *Revue de l'extr. Or.* Sept. 1880 bl. 195. A. en L. hebben voor het Tjam de volgorde der consonanten in het Sanskrit aangenomen, waaraan nog vier zijn toegevoegd. Wij volgen de transcriptie van L. Voor zijne *ja* en *jha* schrijven wij echter *dja* en *djha* en zijne tweede *tha*, *da* en *ba* geven wij weer door *ṭha*, *ḍa* en *ḇa*.

³ Voor de uitspraak der *tha*, *ṭha*, *da* en *ba* verwijzen wij naar A. blz. 11 vgg. De door Kuhn l. c. gebezigde *p*¹ voor de zoogenaamde tweede *p* van L. gebruik ik niet, omdat het blijkt dat zij eigenlijk eene foutive schrijfwijze in het Tjam weergeeft. Zie A. blz. 12 vg, blz. 19 en 22 en L. blz. 213. Wat de vocalen en twee-

namen anusvāra, anunāsika, visarga en virāma worden genoemd. Voor de vocalen, eenige nuances van hunne uitspraak en de enkele diphthongen worden ook bijzondere schriftteekens gebezigd. Wij mogen daarbij niet stilstaan. Verbindingen van consonanten zonder tusschenkomst van een vocaal kunnen in den regel slechts plaats hebben, zoo de tweede consonant eene *y* (onze *j*), *w*, *r* of *l* is, bv. *by* (*bj*), *br*, *bl*, *bw* enz. Als sluiters van een woord kunnen slechts de *k*, *t*, *p*, *ng*, *n*, *m*, de anunāsika en anusvāra genoemde teekens, die hier lichte wijzigingen zijn van de nasalen *ng* en *m*, alsmede de *y*, *r*, *l*, *w* en de visarga of *h* optreden. De sisletters *s* of *sh* komen zeer zelden als sluiters voor. De *tj* staat in het schrift aan het einde van vele woorden, doch wordt dan in de meeste als *i* of *y* (*j*) uitgesproken, bv.: *latj*, zeggen, spreekt men uit als *laï* of *lay*; *atj*, zorgeloosheid, als *aï* of *ay*; woorden als *hwatj*, vreezen, *dwatj*, loopen, bijna als *huwé*, *duwé*. Van de *k* en *p* leest men dat zij aan het einde van vele woorden bijna niet uitgesproken worden „et donnent au mot un arrêt un peu brusque de la voix etc.” (A. blz. 32). Woorden, waarin een der aspirata *gha*, *djha*, *dha* of *bha* voorkomt, zijn vrij zeldzaam. Andere bijzonderheden omtrent de uitspraak van sommige consonanten kan men vermeld vinden bij A. blz. 29—35 en wij zullen daarvan slechts gewag maken waar dit bij het een of ander aan te halen woord noodig zou kunnen zijn. Wij stippen nog even aan dat men ook voor de cijfers bijzondere schriftteekens heeft en dat in de HSS van Kambodja nog een ander teken voor het cijfer 2 gebruikt wordt, dat vaak de herhaling van een woord aanduidt en in dit geval dus in beteekenis met de Maleische angka overeenkomt.¹ Schrijfwijze en uitspraak van vele woorden zijn vlottend en volstrekt niet vast of bepaald; vooral heeft dit betrekking op de eerste lettergreep van tweelettergrepige woorden. Men kan schrijven en uitspreken *akan* of *ikan*, visch, *tahā* of *tuhā*, oud, *baya*, *biya* of *buya*, krokodil enz. Soms wordt de

klanken of pseudo-tweeklanken betreft, moeten wij mede naar de tabellen enz. van L. vóór zijn „*Lexique des contes tjames*” en naar A. blz. 18 vgg. verwijzen.

¹ A. vermeldt nog drie thans ongebruikelijke soorten van schrift, die echter in de HSS van B. Th. voor enkele woorden of uitdrukkingen nog wel eens gebezigd worden. Zij zijn: 1. de *akhar rih*, waarvan men leest: „c'est l'écriture sacrée, ce sont les anciens caractères lapidaires, arrivés à cette forme dégénérée par une suite ininterrompue de transformations et d'altérations. A. geeft van deze karakters slechts eene incomplete tabel. De beide andere, de *Akhar yók* en *Akhar atúol* bezigen de gewone letters, maar plaatsen die anders, op eene wijze die

eerste lettergreep van tweelettergrepige woorden zelfs weggelaten, bv. kok in pl. v. akok, hoofd, nei in pl. v. moenei, zich baden.

De namen der hoofdgetallen zijn alle verwant met die der Indonesische talen. Zij zijn: 1 *thā* (B. Th.) of *sa* (Kamb.); 2 *dwā* of *dwa*, 3 *klau*, 4 *pak*, 5 *limoet*, 6 *nam*, 7 *tidjuh*, 8 *dalapan*, 9 *thalapan* (B. Th.) of *salapan*, *samilan* (Kamb.), 10 *thapluh*, of *sapluh* 13 *thapluh klau* of *sapluh klau*, 20 *dwapluh*, 100 *ratuh* ("centaine"), een duizendtal *ribau* enz. Voor een tienduizendtal zegt men *tamœn*, waarvan ik mij geene analogie in Indonesische talen herinner; A. vergelijkt het Annam. *muôn*; *pluh*, tiental, stemt met het Atjeesche *pêluh* overeen, *salapan* voor 9 komt slechts in het Sundan. en Makass. (*salapang*) voor. Ook in de Pronomina van het Tjam valt de overeenkomst met die der Indonesische talen in het oog. De Persoonlijke van den eersten persoon zijn: Enkelv.: *kau*, *kumi* ("réservé au roi; s'emploie quelquefois en littérature"), *dahlak* (B. Th.), *hulun* ("je, moi, serviteur, remplace au Cambodge dahlak, que l'on ne rencontre guère qu'en littérature")¹. Meerv.: *gita* (B. Th.) en *ita* (Kamb.); tweede persoon, Enkel- en Meerv.: *heu* (uitgespr. als het Fransche "heu") in B. Th., *hœt* in Kamb.; 3e persoon Enkel- en Meerv.: *nhu*, *nju* of *ñu* ("prononcé *gnio* u"). Al deze Pronomina worden ook als Possessiva gebruikt en komen dan als bepaling achter een substantief. De analogie dezer Pronomina, behalve die van den tweeden persoon, met Indonesische ligt voor de hand; *dahlak* herinnert aan het Jav. *dak* en *nhu* of *ñu* wordt door A. zelven met het Mal. *nja* vergeleken. Andere Pronomina zijn: *drei*, lichaam, dat ook als persoonlijk en bezittelijk voornaamwoord van alle drie de personen en als reflexief Pron. wordt gebruikt (vgl. het Mal. *diri* en Atj. *droi*); *orang* is een onbepaald voornaamwoord = men, anderen. Het wordt, zegt A., vaak verkort tot *rang* of *ra*. Voorts heeft men: *mœnœng* "les uns, les autres", wellicht verwant met het Boegin. *männang*, menschen. (?) Ook worden vele verwantschapsnamen als Possessiva gebezigd, evenals in meer andere talen. Het Vragend vnmw. voor personen is *thai* (B. Th.), *sei* (Kamb), vgl. *Toumbulusch sei*, Atj. *soi*. Als Betrekkelijk vnmw. bezigt men in B. Th. *krung* en in Kambodja *kung* ("qui paraît être la corruption de *krung*"?), als ook vaak *ya* of *yā*, vgl. Mal. *yang*. Bij *krung* of *kung* aan

van de gebruikelijke verschilt. Voor meer bijzonderheden over deze schriftsoorten verwijzen wij naar A. blz. 35 vgg.

¹ *Hulun* komt echter ook wel voor in de door L. uitgegevene verhalen, die in het dialect van B. Th. zijn geschreven.

verwantschap met het Jav. kang te denken, schijnt mij voorloopig eenigszins gewaagd. Als Aanwijzende vnv. vermeldt A.: ni of nī deze, dit, hier; nan, die, dat, toen; déh, (in Kamb. di), daar, daar ginds, ander, die anderen. Bij deze Demonstrativa voegt A. nog: thā of sa, eigenlijk het telwoord één, vaak als „adjectif numéral” gebezigd, bv. thā orang, een mensch of elk mensch, sadrei of thādreï, alleen, enkel („seul”), thā hatai „un foie, un coeur, communauté de sentiments” Dja of djā, waarbij A. a van het Khmer vergelijkt, dient als „appellatif pour les garçons”, bv. dja dam ni, deze jonge man, terwijl mu op dezelfde wijze van meisjes wordt gebezigd, waarbij het Khmer mi of mé wordt vergeleken. Omtrent deze Demonstrativa merk ik slechts op, dat nan het naast staat aan het Atjeesche njan, dat, volgens de Gramm., mede de beteekenis heeft van „die, dat, als op eene meer verwijderde zelfstandigheid wijzend dan” het Atj. njoï, deze, dit. Met deh of di komen Atj. djeh, giudsch, gene, en deh, daar, ginds, het meest overeen. Men zie verder over deze woorden van Langen’s Grammatica § 63 en 97 en zijn Woordenboek. Over ni en sa behoef ik niet uit te weiden; de analogie met Indonesische talen ligt hier voor de hand. Dja is oogenschijnlijk verwant met het Jav. djaka, een jonkman, ongehuwd man

De grammatica van het Tjam is hoogst eenvoudig. In woordvorming is het, volgens A., nauw verwant met het Kbmmer en zijn het voornaamste praefix pa en het voornaamste infix n in beide talen identisch en spelen er dezelfde rol. Pa wordt voornamelijk als causatief praefix gebezigd, maar kan wegens zijn elastiek karakter aan alle verbale of verbaal gebruikte woorden gehecht worden; het dient ook om intransitive werkwoorden transitief te maken, „d’autres fois il donne de l’énergie à l’expression ou encore l’usage l’a rendu à peu près explétif”. Het gebruik van het praefix mœ is nog minder bepaald dan dat van pa. „Il est quelque fois causatif, mais il indique surtout l’état, la possession, la mutualité, la réciprocité.” Van het praefix ta of da leest men dat het veeleer een „fréquentatif” is, dat in het algemeen herhaling aantoont, bv.: „galung, rouler, tagalung,

¹ De beteekenis van „mutualité, réciprocité” heb ik in de door A. bijgebrachte voorbeelden niet overtuigend bewezen gevonden. Overigens zullen er in het volgende wel voorbeelden van het gebruik van pa en mœ voorkomen, namelijk voor zoover dit noodig zal blijken voor het doel van dit opstel, de vergelijking van het Tjam met eenige Indonesische talen. Dat het praefix pa ook in verscheidene van die talen eene causative beteekenis aan stamwoorden geeft, is genoegzaam bekend.

se rouler deça, delà enz. In de meeste woorden met dit praefix, die in de geschriften van A. en L. voorkomen, ontbreekt echter dit begrip van herhaling en welke de eigenlijke beteekenis van dit ta of da is, heb ik er niet uit kunnen opmaken. In zijn gebruik is geene, eenigszins duidelijke analogie met dat der Indonesische praefixen ta, tēr, tag enz. te vinden. Enkele malen zou men wellicht een spoor van aanduiding van passieve beteekenis van een woord in het gebruik van dit praefix ta kunnen zien. Nader onderzoek is hier echter bepaald noodig. Duidelijker komt eene passieve beteekenis uit in vele of de meeste woorden met het infix *n*. Dit infix (eigenlijk an) komt zeer dikwijls voor en dient tot vorming van naamwoorden bv. p^watj, spreken, pan^wâtj, woord, dok, wonen, danok, woning, djiœng, geboren worden, djanicœng, geboorte. Door invoeging van eene *n* worden ook in enkele Indonesische talen substantieven gevormd, vrij menigvuldig zelfs in het Atjeesch, waar het infix *ën* luidt, bv. pⁿënadjuh, spijs, van padjuh, eten, bⁿëñloi, koopsel, wat gekocht is, van bloi, koopen, pⁿëñnah, pers, van pⁿërah, uitpersen, pⁿërandjang lengte, van pandjang, lang, enz. In van Langen's Gramm. leest men blz. 27 vg.: „deze substantieven kan men ook door den passiven vorm wedergeven. Zij duiden eene zaak aan, die de uitwerking is van de door het werkwoord uitgedrukte handeling.“ Uit een paar der boven gegevene voorbeelden, waaraan men nog een aantal andere zou kunnen toevoegen, blijkt genoeg dat dit gezegde te algemeen is.

A. vermeldt (bl. 41) nog twee andere infixen, als nu en dan in de literatuur voorkomende, namelijk nœ, dat somtijds dient „à indiquer le Futur“, bv. apan, houden, anœpan, te houden („à tenir“) en mœ, dat aangetroffen wordt „sans acception bien déterminée“, bv.: payau vergelijken, pamœyau, dat dezelfde beteekenis heeft (?), bœng, eten, bamœncœng levensmiddelen. Meer voorbeelden geeft A. van dit laatste infix niet en ik heb er ook bij L. geene gevonden. In Indonesische talen zijn mij geene analogien van die beide infixen bekend.

Andere affixen dan de bovenvermelde bezit het Tjam niet. Het heeft ook geen taalvormen tot verbuiging of vervoeging, behalve het zooeven genoemde nœ, zelfs geen affixen tot aanduiding van passieve vormen. Of eene uitdrukking als passief is op te vatten moet uit den samenhang van den zin of de beteekenis der gebezigde woorden blijken; soms wordt zap of zop, dat onder meer andere beteekenissen ook die van: ondergaan („subir“) heeft, gebruikt tot

aanduiding van een passief, bv.: zop orang atong *«être bâtonné par les gens.»*¹ Hulpwoorden dienen om, waar men dit noodig acht, het Perfectum, Futurum, den Imperatief, Vetatief, enz. uit te drukken. De laatste wordt aangeduid door *djwai* (uitgespr. *djué*), dat terstond aan het oud-Jav. *haywa*, het Jav. *adja* enz. herinnert.

Negative uitdrukkingen worden gevormd: 1. door *ôh* (Kamb.), *ô* (B. Th.). Men plaatst deze partikel of vóór of na of zoowel vóór als na het hoofdwoord van het praedicaat, bv.: er is niet, men kan niet (*«il n'y a pas, on ne peut pas»*) kan uitgedrukt worden door *«ôh hū*, of door *hū ô* of door *ôh hū ô*. Een ander negatief woord is *di* of *dī*, bv. *dahlak di thau ô*, *«je ne sais pas.»* Vgl. Boeg *dé*, Tag. *dili*, Daj. *dia*, *djaton* enz. Nog een ander, minder vaak dan *di* of *ô* gebruikt negatief woord is *dak*, dat eveneens vóór het praedicaat staat, bv. *dak brei rang thau «ne pas faire connaître aux gens.»* Vgl. Mal. *tidak*, Minangkab. *indaḡ*, Bataksch *inda*, Jav. *oraḡ* of *ora*, enz.

Voorts is er ook eene partikel *di* of *dī* met locative beteekenis, maar die ook in eenigszins ruimeren zin wordt gebruikt, bv.: *«tjum di bok, baisser au visage»*, *tuh ditjabwei, «verser dans la bouche»*, *nju anhim paréak di dahlak, «il m'a emprunté de l'argent»*, *dahlak alah di rimong, «je suis vaincu par le tigre»*. Dit *di* of *dī* wordt ook bij een Comparatief en tot aanduiding van een Superlatief gebruikt, bv.: *bol nju ralôô di bol patao*, zijne soldaten waren talrijker dan die van den koning, *prong di prong zeer groot, uitermate groot*. Het blijkt genoegzaam dat deze partikel verwant is met het Maleische *di* en *dari*, maar eene nog ruimere beteekenis heeft.

Veelvuldig gebruik wordt ook gemaakt van de partikel *ka* of *kā*. Het komt mij voor dat zij eigenlijk eene richting naar iemand of iets aanduidt, zij wordt echter in ruimeren zin gebezigd. Enkele voorbeelden mogen hier tot opheldering dienen, maar overigens verwijs ik naar A. (blz. 57 vg.); bv.: *ba lathei nao kā adei «porter le riz au jeune frère»*, *«brei rup ka orang boh, se montrer aux gens»*, *«bā bok kā nhu tjum, amener son visage*

¹ A. blz. 52. Ook in het Khmer, het Annamitisch en de taal van Pegu ontbreken passieve vormen (Forbes, Comparative grammar of the languages of Further India blz. 128). Wat het Khmer betreft, blijkt dit ook uit de korte schets der Grammatica vóór de Dictionnaire Khmer van A. Dat zij in een aantal talen van verschillende wereldstreken niet voorkomen, is reeds voorlang door H. C. v. d. Gabelentz (Ueber das Passivum. Leipzig 1860) aangetoond.

pour qu'il le baise», «ôh ka djéang taneh, la terre n'existait pas encore, «nao ka, vas toujours! va donc!» «djwai kâ, cesse un peu!» Vgl. het Mal. enz. ka en vooral het Atjeesche kě, dat in zijn gebruik, naar het mij voorkomt, nog meer analogie vertoont met deze partikel van het Tjam dan het ka van andere Indonesische talen.

De woordvoeging bepaalt in het Tjam meestal den zin der phrasen. Een algemeene regel is dat eene bepaling volgt op het woord of de uitdrukking, die er door bepaald wordt. De constructie komt dus in zeer vele opzichten overeen met die van het Mal., Atjeesch en andere talen van Indonesie. Als eene bijzonderheid, waarin het Tjam overeenstemt met het Makassaarsch en Boegineesch, vermeld ik nog het gebruik van latj (uitgespr. laï), zeggen, als dit voorafgegaan wordt door thau, weten, bv.: «thau latj kâ nhu kieng nao, sachant qu'elle voulait aller.»¹

Eenige woorden van het Tjam komen in uitspraak en beteekenis, veelal ook in spelling, geheel overeen met Maleische of met woorden van eene andere Indonesische taal. Verreweg de meeste van die woorden, welke met Indonesische verwant zijn, verschillen echter van deze in enkele letters of klanken; bij eenige valt dit verschil weg door het onbepaalde, vlottende of zwevende der uitspraak van den klinker in hunne eerste lettergreep. Vele woorden hebben in het Tjam een korteren vorm dan in de Indonesische talen, somtijds slechts door het ontbreken van ééne letter. Tot deze algemeene opmerkingen moeten wij ons bepalen, daar onze gegevens voor de kennis van het Tjam nog te schaarsch en onvolledig zijn dan dat men reeds wetten van klankverwisseling zou kunnen vaststellen. Voorbeelden van een en ander tot toelichting van die opmerkingen laten wij thans volgen. Van de woorden, die in klank en beteekenis geheel overeenstemmen met Indonesische, zijn slechts enkele hier opgenomen en overigens is er bij de keus der voorbeelden zooveel mogelijk op gelet, de zoodanige te kiezen, waardoor het onderscheid duidelijk uitkomt, de taal eenigszins wordt gekarakteriseerd of waaruit in andere opzichten iets valt te leeren. De meeste door Kuhn in zijne bovengenoemde verhandeling reeds vermelde woorden hebben wij hier ter bekorting achterwege gelaten.

Akak of ook ikak binden. Mal. ikat enz.

¹ Vgl. Matthes. Boeg. Gramm. bl. 290 over makāda; een dergelijk gebruik van angkana vindt men hier en daar in de Makass. Chrestom. 2e dr., o. a. blz. 114 r. 11 v. o. en elders.

Akarat hiernamaals, Ar. Mal. achirat.

Akhan vertellen, berichten. Vgl. Atj. kěhěn en Makass. kana, zeggen enz.

Akhar, letters, Sanskr. Jav., Sund. enz. aksara.

Akok hoofd (tête). Volgens A. bl. 39 wordt het somtijds verkort tot »kok» Kuhn vergelijkt hierbij het Dajaksche ¹ utok, hoofd en nog een Dajaksch woord utah »head», »bulu utah, hair» (volgens opgave bij Raffles in Asiatic Researches XII bl. 109) en merkt voorts op dat utok in sommige andere talen hersens of merg beteekent. Men heeft ook het woord halau = Mal. hulu hoofd, oorsprong enz.

Alah onderdoen, overwonnen worden Vgl. Mal. alah, Jav. kalah enz.

Alwah. Het Glossarium van L. heeft: »Allah? pô Alwah tak alā le seigneur des régions inférieures» Wij kunnen hierin niets anders zien dan: de Heer Allah ta'ala (pô = Indonesisch opo, opu, ěmpung enz.)

Anak, in het Tjam van Kambodja anap, vóór, (L. »devant» A. »face») vgl. Mal. hadap?

Apui vuur, Daj. en Atj. idem. Ter loops zij hier vermeld dat di h di apui bet.: bevallen (accoucher), Letterlijk is het: op of bij vuur liggen. De spreekwijs is ontleend aan het gebruik om kraamvrouwen bij een groot vuur te plaatsen, eene gewoonte die niet alleen in Achterindie (Birma, Siam, Kambodja enz.) bestaat, maar ook in een groot gedeelte van den Indischen Archipel. De reden van dit gebruik wordt verschillend opgegeven. Vgl. ook Bat. di api in de kraam zijn. (Bat. Wdk. s. v. api vgl. s.v. robu.)

Apuh veld, vgl. Atj. ěmpus (uitgespr. ěmpu) of lampus, lampu, tuin. Wellicht laat zich dit laatste nog beter vergelijken met het Tjam labuk, bv.: thā labuk halā »une plantation de bétel.»

Arā taling, Atj. itik ara, idem. In geen andere taal van Indonesie heb ik dit ara gevonden. L. heeft ook ada, eend. Dit zelfde woord komt nevens arā ook voor in het Bahnar, vgl. Dou-risboure Dict. Bahnar-Français, Hongkong 1889 s. v. en ada ook in het Silongsch, dat op eenige eilanden van den Mergui archipel wordt gesproken. (volgens het vocabularium van Anderson in zijn straks te noemen, pas verschenen geschrift).

Atuk, gewrichten of geledingen van vingers, knopen van bamboe

¹ Namelijk het in Journal of the Straits branch June 1880 blz. 132 als Punan en Bukutan Daj. vermelde utok.

en suikerriet, Atj. *atut*, dat volgens van Langen's werk dezelfde beteekenissen heeft. In andere Indones. talen niet door mij aangetroffen.

Ayuk, blazen op een muziekinstrument, *ayuk mæri* souffler de la trompette. Vgl. Mal. *tijup* enz., alsmede *muri*, Perz. Mal. soort klarinet.

Bā *porter, mener.* Ook vaak als hulpwoord gebezigd, Vgl. Atj. *ba*, Mal. *bawa* enz.

Bakan, bikan, of bukan *autre, étranger* Vgl. Mal. *bukan* iets niet zijn; niet zijn hetgeen het woord, waarbij het behoort, uitdrukt. Atj. *bukon* Vgl. ook Jav. *botën* enz.

Bal ver (*loin*), *pāḍoh*, *au loin.* Wellicht mag men hier Makass. *bella*, Boeg. *bela*, Jav. *doh* enz. vergelijken.

Balok kokosdop (*noix de coco, coque*) Vgl. Atj. *běruk* klapperdop. Eene kokosnoot heet in het Tjam *balok laū*; volgens A. bl. 20 wordt *laū* uitgesproken als *lou* of *lo-u*. Wellicht zijn ook het Jav. en Sundan. *batok* te vergelijken(?)

Balaū haar, vederen, Mal. *bulu*, Atj. *bulé* enz.

Banai wijfe, v. dieren. Vgl. Mal. *bini* Atj. *binoi* enz.

Bangun put Makass. *bungung*, Boeg. *budjung*.

Bidang *regarder, b. bôh, apercevoir.* Vgl. Bat. *mida* (Daïr. *midah*) Boeg. *mita* Mal. *lihat* zien enz.

Batal kussen, peluw. Mal. enz. *bantal*.

Batwah, par bonheur; *batwah muk talwitj haroek, ça été un grand bonheur pour la cadette* zeker moet men wel in pl. v. het in het Glossar. ontbrekende *haroek* lezen: *harœh*, dat een hoogen graad van iets beteekent en dan zou de woordelijke vertaling luiden: gelukkig is de jongste bovenmate. Vgl. Mal. *tuwah* geluk, *bětuwah* enz.

Bay in de plaats stellen van (*mettre à la place de, donner en retour*) Vgl. Mak. *bali* en *bâlasá*, Malag. *valy*, Jav. *walës* enz.

Bayar betalen Mal. *bayar*. Mak. *bâyará* enz.

Blang *cour, aire d'une maison: clairière de forêt; blang hamū les rizières* Vgl. Atj. *blang* rijstveld en wellicht is ook te vergelijken het Makass. *bubulang*, tuin dien men na den padioogst op de rijstvelden aanlegt (Matthes. Makass. Wdk. 2e druk, s. v.) Andere analogien met dit *blang* in Indones. talen zijn mij niet bekend. Met *hamū* vergelijk ik het Mal. enz. *huma*, tijdelijk ontgonnen stuk boschland. In de Gramm. op bl. 38 zegt A. dat men in Kamb. in pl. v. *hamū* gebruikt *hamæ* in de beteekenis van *rijstveld*.

Blei koopen, pablei verkoopen. Vgl. Mal. *běli*, Atj. *bloi* en *publoi*, Boeg. *ălli*, *bălli* en *pabălli* enz.

Boh, vrucht, ei. Ook telwoord voor vruchten, eieren enz. Atj. boh „vrucht in het algemeen; . . . van vogels het ei“ enz.; mede als telwoord gebezigd; in het Mal. bet. buwah vrucht en tēlor ei, vlg. ook Makass. bayawo, Tern. boro beiden = ei. De meeste Indonesische talen en ook sommige Polynesische hebben anders voor ei een woord, dat verwant is met het Mal. tēlor. Zie Kern. De Fidjitaal s. v. yaloka, bl. 199.

Bol, lieden uit het volk, dienaren van vorsten en grooten. Vgl. Sanskr. Mal. bala.

Brah ontbolsterde rijst. Mal. bēras, Boeg. bārrā enz.

Brei, geven, toestaan Mal. en Atj. bri, Bug. were, mabere enz.

Dahlau, vóór, te voren, Mal. dahulu Atj. dilé enz.

Dakē hoorn. Boeg. poët. lakke, Atj. lungké.

Dakhat aalmoezen geven. Ar. Mal. çadakat, Jav. sidēkah enz.

Dakit weinig. Mal. sēdikit enz.

Dalukal verhaal. Komt voor aan het begin van verhalen en is stellig niets anders dan eene wijziging van het Maleische dahulukala, en dus zooveel als het Mal. hikayat dahulukala. Het Sanskr. Mal. kala wordt in het Tjam kal.

Dang staan. L. vergelijkt hierbij hierbij het Annam. dung = „bout (de ficelle, de liane)“. Vgl. Atj. dong, opstaan, staan, Boeg. tāttong enz.

Daning muur. Mal. dinding.

Darwāi doorn. Mal. enz. duri Atj. duroi.

Dhan boomtak. Atj. dēhēn Mal. dahan enz.

Dik op iets klimmen. Atj. ik. Mal. naik, Boeg. naí, té enz.

Djhak leelijk, slecht, boos. Mal. djahat Boeg. djá enz.

Dok wonen, blijven enz. Vgl. ook A. bl. 50, 77 en 78 enz. Atj. duk, Mal. duduk enz.

Dom (in Kamb. zegt men dum, volgens A. bl. 27) allen, ieder Vgl. Atj. dum, allen. In het Atjeesch wordt dit woord echter steeds of veelal in verbinding met andere woorden, zooals ban, pa, barang enz. gebruikt. In andere Indones. talen vind ik geen dergelijk woord.

Eh uitwerpselen („ordure, excrément“) Atj. eḵ „drek, mensche-lijke en dierlijke excrementen.“

Galam op den schouder dragen. Vgl. Atj. gula m „op den schouder dragen of iets aan een stok dragen“.

Ganang soort van trom („espèce de tambour allongé“). Vgl. Mal. gëndang en gëndērang, Boeg. ganrang.

Glai bosch. Vgl. Atj. glé heuvel, met bosch bedekte heuvels, vgl. Atj. Chrest. blz. 115 r. 5.

Goep „l'un l'autre“ volgens het Lexique van L.; Atj. gob „mensch, men, onbepaald persoonlijk voornaamwoord“. Het is misschien met dit goep verwant.

Hadam mier, Benténansch saham, Sund. siröm. Atj. sidom enz. Vgl. Kuhn l. c. bl. 227.

Hadar „regretter, se souvenir“. Vgl. Mal. sēdar.

Hadyap, bij A. hudiep „vivant, ressusciter, épouse, épouser.“ Vgl. Atj. hudip of udip, Jav. urip, Mal. hidup enz.

Hanihonig. Vgl. Makass. bani honigbij, Mal. manis zoet, enz.

Harum, hulsel, namelijk gedaante van een dier, eene vrucht, plant enz., waaruit een mensch te voorschijn komt, vgl. Bat. sarung, idem, en v. d. Tuuk Bat. Leesb. IV bl. 2, alsook Wilken, Het Animisme bl. 74.

Hwak eten (rijst). Vgl. Mal. suwap.

Ing. lendenen Atj. kiēng.

Kabroy gisteren. Misschien mag men het Atj. baroi, dat hetzelfde beteekent, vergelijken. Voor nieuw, pas enz. zegt men in het Atj. baru en in het Tjam baruw.

Kak handel drijven. Vgl. Atj. mēkat rondventen.

Kang kin. Atj. kēng. Makass. arēng.

Kapik klemmen, knijpen; L. vergelijkt hierbij het Annam. cǎp, kēp. Vgl. Jav. gapit, Mal. apit, sēpit, Boeg. sipí, tjipí enz.

Katjei „appellation honorifique, supérieure à tjei“ Vgl. Atj. kětjēhik, titel der kamponghoofden in Atjeh, en tjēhik oudste.

Katjing knoop, van een kleed. (bij A. blz. 43) Mal. kantjing.

Katjwā oudste, bv. van een kind. Vgl. Boeg. tjowa oud.

Ke of kēy waar? („où?“) Vgl. Boeg. ke, Makass. ke, als verkorting van kere, Niasch he, als verkorting van heza, Daj. kwe.

Koh omhouwen, bv. een boom. Vgl. Atj. koh snijden, hakken, houwen.

Kow (uitgespr. bijna als ko A. blz. 28) dus, ook, eveneens enz. zie A. blz. 71. Wellicht is hiermede Boeg. ko, ku, kuwa enz. te vergelijken.

Khang sterk („fort, fortement“). Vgl. Atj. kong?

Khim klao glimlachen. Klao zonder khim = lachen. L. vergel. hierbij het Annam. chim. Vgl. Atj. kēhim lachen.

Krôtj oranjeboom. Vgl. Atj. kēruēt soort van aromatische citroen.

Krong, ook wel krung geschreven, rivier. A. blz. 41 wil dit afleiden van *»rong, nourrir«* in den zin van *»fleuve qui nourrit«*. In het Atj. is krung ook het gewone woord voor rivier en in geen andere taal van den Ind. Archipel heb ik dit aangetroffen.

Kubaw buffel Mal. enz. kër bau Atj. kěbě.

Kuyau boom Mal. enz. kayu Atj. kayé. Wordt in het Tjam ook bij het tellen van kleedingstoffen gebezigd, evenals het Mal. woord.

Labung uitspruitsel van bamboe. Tag. idem; Mal. rěbung. Jav. ěbung. Bat. robung enz.

Lakau vragen, verzoeken (*»demander de«*). Vgl. Daj. laku, Atj. laké.

Lakaw *»faire un pas«*, vgl. Jav. laku, lumaku enz.

Lakuk, ook likuk, achter. Vgl. Atj. likut achterzijde, Tag. salikuran, Bisaya salikud enz.

Lāmow een os of rund. Mal. enz. lěmbu, Atj. lěmbu of lěmo.

Lang uitgespreid, van matten, tapijten enz. Atj. leng uitspreiden, openslaan, ontrollen, van matten enz.

Lapei, droom Atj. lumpoi Mal. mimpi enz.

Lapih dun, Mal. tipis of nipis enz.

Lathei, ook lithei, rathei geschreven, gekookte rijst Mal. enz. nasi.

Lawik gedurende langen tijd, Atj. lawi of lawit lang geleden vgl. Jav. lawas Mal. lama.

Liěh of léah likken; Mal. mēndjilat Jav. ndilat enz.

Linjan ladder; Atj. rěnjěn of ranjin.

Mai komen Vgl. Boeg. mai, Makass. mae Alfoersch mei, Mal. mari enz.

Malau zich schamen Mal. malu Atj. malé.

Mœduh *»la cause qui rend, c'est pourquoi,«* bv.: *»m. kau liwang si je suis maigre, ce qui me rend maigre«* enz. (A. blz. 70). Misschien mag men het Sanskr. Jav. Mal. enz. mula als verwant beschouwen. (?) Met liwang is zeker verwant het Bis. niwang. Tag. nihang Bat. niyang enz.

Mœin, zich vermaken Mal. main, Atj. mēin enz.

Mœk nemen, halen. Vgl. Jav. peḱ, meḱ enz.

Mœnei zich baden. Atj. manoi Mal. mandi. Vgl. Atj. Gramm. §23.

Mœnji geluid geven. Mal. bunji Atj. bunjoi Jav. muni, van uni enz.

Mœrai, terugkeeren. Vgl. Jav. mulih, Mak. mole enz.

Mœtah, rauw, van rijst, vruchten enz. Mal. mēntah enz.

Mœtai dood. Mal. mati. Atj. maté enz.

Mœtjai bij L: „en manque-t-il?“ (Ann. hiêm) A. vertaalt het op blz. 52 door „en nombre.“ Misschien mag men het Mak. djai, mádjai veel, veel zijn, vergelijken. (?)

Nai demoiselle (A. 54) Vgl. Mal. enz. njai. Bij A. (blz. 46) leest men: „Nai, dame, demoiselle, et chêi, monsieur, sont très usités, surtout en littérature, dans les dialogues amoureux.“

Nao (vgl. A. blz. 50), gaan, naar iets heengaan. Vgl. Mak. naung Boeg. n6, af- of neerdalen en vandaar ook: ergens heengaan, omdat de huizen op Z. Celebes, evenals in Kambodja, op palen gebouwd zijn. Vgl. ook Boeg. lao, Jav. laku enz.

Ngan, en (voegw.) Mal. dëngan, Atj. ngon, als verkorting van dëngon met, enz.

Oek honger hebben; lapā tyan, idem. Vgl. Atj. dek en Mal. lapar.

Pabey geit; Makass. bembé, Sund. embe, Mal. kambing.

Padiëng (A. 23) „charger, transporter.“ Atj. pëdiëng laden, pë-nëdiëng, lading.

Pak, plaats, ook als voorz.: in, aan, naar enz. (A. 59.) Vgl. Atj. bak. Mal. bagi enz. Zie ook v. Langen's Atj. grammat. bl. 57.

Palā, iets planten (nl. gewassen), Atj. pula Goront. momulo, Bol. Mongond. momula. Vgl. ook Boeg. pallá Bat. porlak Minangk. përlak, plantage, tuin, Sundan. pëlak, aanplant enz.

Par vliegen, Atj. pur, Jav. mabur enz.

Patao of putao, koning. Vgl. Atj. pauté koning, vorst.

Patei pisang. Vgl. Toumbulusch punti, Makass. unti, Boeg. uti en Kern Fidjitaal bl. 193.

Pek plukken. Vgl. Atj. pedj of ped, idem. Wellicht is ook het Jav. pek, hapek, nemen, te vergelijken.

Phun „numérale des arbres.“ Vgl. Mal. pohon. In het Atj. Wdk. vindt men slechts: „pëhun^a begin, aanvang, pupëhun beginnen.“ Onverdubbeld komt het voor o. a. in de Atj. Ohrest bl. 104. Oorspronkelijk zal het in het Atj. ook wel: boom, boomstam, be-teekend hebben.

Ploy pompoen („courge, citrouille“). Vgl. Jav. waluh enz.

Poh slaan. Atj. idem.

Rabuk storm („tempête“) Mal. ribut enz.

Ralang „chaume pour les toitures“. Vgl. Mal. lalang. Jav. alang^a, het bekende, in N.-I. zoo veelvuldig tot dakbedekking gebruikte rietgras.

Ratap snijboonen. Vgl. Atj. rětěk algem. naam voor peulvruchten, Daj. harětak en haratak, soort van boonen.

Rayak golven. Vgl. Atj. riyěk, op het strand brekende golven. Daj. riyak golf. Wellicht is ook het Jav. rembjak, zich golvend bewegen, te vergelijken.

Rong ruggegraat, lendenen. Ann. lúng. Vgl. Atj. loong lendenen.

Rwok graven. Vgl. Jav. duduḡ. Ook kaleibet. graven. Vgl. Mal. gali enz. en Kern Fidjitaal bl. 145.

Sharak geschilderd, geteekend. Vgl. Mal. surat. en vgl. ook harak brief, (*«lettre à envoyer»*) ordres royaux.

Shwan of shwan thak ziel. Dit is wel het Sanskr. *çwasana* wind, adem. Ter loops zij hier aangeteekend dat bijna alle op een klinker uitgaande Sanskritwoorden, die ik in het Tjam heb aangetroffen, dien sluitverliezen, bv.: lok wereld, kal tijd, pakar, zaak (Sansk. loka, kâla, prakâra) enz.

Tahā oud, rijp, (vruchten) Mal. tuha of tuwa. Daj. enz. tuha. Vgl. boven s.v. batwah.

Tak onthoofden, snijden. Vgl. Mal. tětak enz. Er is ook eene partikel tak, waarover men zie A. bl. 59. In Kambodja luidt zij tap.

Takwäi de hals. Atj. takuě hals, nek.

Talœh maléfice, vgl. Jav. těluh, booze geest die onheil veroorzaakt, toovenaar enz.

Tamœ binnengaan, Oud-Jav. tama Mak. antama, Boeg. utama, Atj. tamuḡ en tamong.

Tamuh opwellen, van eene bron; ontspruiten (van een bamboe uitspruitsel, Annam. moc.) Mal. tumbuh Jav. tuwuh enz.

Tapak «droit, vrai» vgl. Madoer. těpak, Mal. en Atj. těpat juist, recht Tag. tapat «cierto» enz.

Tapycen, plaats waar men water put en zich baadt. Bat. en Daj. tapiyan badplaats enz.

Tauk knie Atj. těut knieschijf. Mal. lutut knie. Siangsch tuut, volgens G. den Hamer, in Tijdschr. v. h. Batav. gen. Dl. 32 bl. 467.

Thang (in Kamb. sang), huis. Misschien mag men het Boeg. sao = huis, vergelijken.

Thatj. (bij A. bl. 47 that), een vijver leegscheppen (*«épuiser»*) Annam. tát. Vgl. Atj. sěēt water uitscheppen, enz.

Thoh (in Kamb. soh) beteekent eene negatie, en voorts: ledig bv. tjanêh thoh ledige korf. Volgens A. bl. 55 beteekent het

woord: „non, rien, vide, faux, affirme le néant, la fausseté p.e.: lach thoh dire non, nam thoh min cela est faux, erroné" enz. Vgl. het negative so in het Bat. en het Toumbul. so, niet, niet willen Vgl. ook Atj. soh ledig, bv. van padiaren.

Throng („se prononce chông"); in Kamb. srong, water putten. Vgl. Atj. tjërong idem. Boeg. en Makass. séró Tag. sagap Toumbul. sahap Tonseasch sarup enz.

Thun een jaar. Atj. tēhun Mal. enz. tahun.

Thyap vleugels, van vogels. Mal. sayap enz.

Tapai of tipai, een haas. Het Mal. tupai, eekhoorn, schijnt wel met dit woord verwant. Vgl. de analogie van vulpes en wolf en meer dergelijke voorbeelden.

Tjagau een honigbeer. Atj. tjagé, idem. Schijnt in andere Indonesische talen te ontbreken.

Tjei, zie boven onder katjei en onder nai.

Tjim vogel, (Annam. chim). Atj. tjitjim idem. Geen analoog woord is in andere Indonesische talen te vinden.

Tjow en tatjow. (Annam. cháu) kleinzoon, kleindochter. Vgl. Mal. tjutju enz.

Tom ontmoeten enz. (Glossar.: „rencontrer, se réunir à, accompli, conduire quelqu'un") vgl. Mal. tēmū, bērtēmū. Dit tom schuilt wellicht ook in Atj. hantom het is nog niet voorgekomen dat enz.

Tram schoppen. Atj. trom.

Trei verzadigd. Atj. troi.

Trun neerdalen. Atj. idem. Mal. turun enz.

War vergeten. Vgl. Atj. tuwor idem (?)

Yôk beneden („au dessous") Vgl. Atj. yub onder, beneden (?)

Yang geest, godheid. Mal. Jav. enz. yang.

Zar, sap, dat uit een boom vloeit. Vgl. Mak. en Boeg. sari speeksel. Boeg. māsari, eene insnijding in een wijnpalm doen, opdat het sap er uitdruipe en het Jav. sasek sari de eerste lēgen van een arenpalm. Vgl. ook A. blz. 65.

Uit de vergelijking van het Tjam met de talen van Indonesie blijkt het, naar mijn inzien, dat het inzonderheid met het Atjeesch menig punt van overeenkomst vertoont; in het klankstelsel, de grammatische vormen, voornamelijk echter op lexicographisch gebied kan men dit opmerken. Maar verder onderzoek is noodig, het bezit van meer teksten dan de door L. uitgegevene, van een zooveel mogelijk volledig woordenboek, en wellicht ook eene uitvoeriger grammatica dan de door A. geleverde schets, zouden hoogst wenschelijk

zijn. Hetzelfde zouden wij wenschen met betrekking tot de taal van Atjeh; de verdienstelijke arbeid van v. Langen is slechts eene eerste proeve, waaraan nog zeer veel ontbreekt. Ook dit opstel beschouwen wij slechts als een begin, eene proeve van vergelijking, waartoe wij opgewekt zijn door de geschriften van L. en A. en door de onderzoekingen van Kuhn en Kern omtrent het Tjam.

Wat nu de bovenvermelde overeenkomst tusschen het Tjam en het Atjeesch betreft, zij leidt tot het vermoeden dat wellicht een gedeelte der bevolking van Groot-Atjeh uit Tjampa afkomstig is; velen, die men in Atjeh geïmmigreerde Hindoes pleegt te noemen, kunnen wel uit Tjampa daarheen zijn verhuisd.¹ Wij moeten echter nog meer gegevens bezitten, zoo dit vermoeden een hooger grad van waarschijnlijkheid zal verkrijgen.

De door L. uitgegevene en vertaalde vertellingen herinneren hier en daar aan sprookjes, die ook in den Indischen Archipel bekend zijn. Zoo is bv. in het verhaal *«les ruses du lièvre»* de rol, die de haas speelt, eene dergelijke als die van de kantjil in de Jav., van den pelanduk in de Mal. letterkunde, en in de volksverhalen der Bataks en Dajaks. Sommige vertellingen worden reeds in de Oud-Indische literatuur aangetroffen. Uit het eerste, vierde en twaalfde verhaal zijn enkele niet onbelangrijke ethnographische bijzonderheden te putten, o. a. bv. wat de positie der vrouw bij de Tjams betreft. Wij kunnen hierbij thans niet langer stilstaan.

In het begin van dit opstel is reeds gesproken van stammen in het binnenland van Achter-Indië, die met Indonesische verwant zijn. Zij zijn nog al te weinig bekend en het is voornamelijk hunne taal, waarop het vermoeden van hunne verwantschap is gegrond. Eene belangrijke bijdrage tot de kennis der taal van eene dezer stammen verscheen in 1889, nl. de reeds boven vermelde *Dictionnaire Bahnar-français* van den oud-zendeling Dourisboure. Ook over de *Silong*, wier taal mede door Kuhn in zijne hierboven reeds meermalen aangehaalde belangrijke studie wordt besproken, verscheen in dit jaar (1890) een werkje² dat een aantal nieuwe bijzonderheden bevat. Wij hopen wellicht later deze beide geschriften nader ter sprake te brengen.

¹ Volgens van Langen (Ve Volgreeks, Deel III, blz. 387, van dit tijdschrift) behoort het talrijkste gedeelte der bevolking van Groot-Atjeh, inzonderheid in de XXII Mukim, tot den Kaum Imâm pêt genoemden stam, die van geïmmigreerde Hindoes afkomstig is.

² J. Anderson. *The Selungs of the Mergui Archipelago* London 1890.